

วิหารในพระไตรปิฎก :

มูลเหตุการสร้าง ความหมาย และองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม¹

The Vihara in Tipitaka:

the Cause of Creation, Significance and the Composition
of Architecture

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี^{1*}, พระชัยวรวงศ์ อิทธิมนโต (ณ เชียงใหม่)²

Sirisak Apisakmontree¹,

Phra Chaiworawong Itthimanto (Na Chiang Mai)²

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่^{1,2}

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Chiang Mai^{1,2}

* Corresponding Author, e-mail: sak_api@hotmail.com

(Received: July 21, 2022 | Revised: November 19, 2022 | Accepted: December 12, 2022)

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์วิหารในพระไตรปิฎก ในประเด็นของ

1) มูลเหตุการสร้าง 2) ความหมาย และ 3) องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม

ผลการวิเคราะห์พบว่า 1) มูลเหตุการสร้างวิหารครั้งแรก เกิดจากเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ผู้หนึ่งที่เลื่อมใสในกิริยาอันงดงามของหมู่พระสงฆ์ซึ่งปฏิบัติธรรมอยู่ในป่า จึงคิดพร้อมทั้งได้แสดงความปรารถนาของตนที่จะสร้างวิหารเพื่อใช้ในการป้องกันอันตรายและเพื่อ

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยเรื่อง วิหารกลุ่มชาติพันธุ์ใต้ในล้านนา: การสร้างสรรค์เส้นทางและรูปแบบการท่องเที่ยวใหม่ ได้รับการสนับสนุนการวิจัยจากกรมส่งเสริมวัฒนธรรม ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2563.

อำนวยความสะดวกในการปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์เหล่านั้น 2) ความหมายของวิหารในพระไตรปิฎก หมายถึงเรือนที่อยู่อาศัยของบุคคลต่างๆ เช่น ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก ยักษ์ เป็นต้น ส่วนเรือนที่อยู่อาศัยของพระพุทธเจ้าเรียกมุลคันธกุฎี นอกจากนี้วิหารยังสามารถหมายถึงวัด ที่อยู่ของธรรม หรือที่อยู่ของพระธาตุคือเจดีย์ก็ได้ ภายหลังพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ใช้วิหารที่สงฆ์ไม่ได้อาศัยแล้วเป็นอุโบสถ คราว และห้องเก็บของ 3) องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของวิหารในพระไตรปิฎกที่เศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์สร้างถวาย มีลักษณะเป็นเรือนไม้ ไม้มีฝาผนัง 3 ด้าน ด้านหน้าเปิดโล่ง หลังคาจั่ว ภายหลังเมื่อพระภิกษุที่อาศัยนั้นได้รับความไม่สะดวกและรู้สึกไม่ปลอดภัย จึงไปกราบทูลพระผู้มีพระภาค พระพุทธองค์จึงทรงอนุญาตให้ทำประตู หน้าต่าง บันได รั้ว ทาผนังสีขาวหรือสีเหลือง ทาพื้นสีดำ ส่วนภายในวิหารอนุญาตให้ใส่เพดาน สามารถแบ่งพื้นที่ด้านในเป็นห้องได้ เขียนลายดอกไม้ ลายเถาวัลย์ ลายพินมังกร ลายดอกจอก ให้มีราวสำหรับยึด ราวตากจีวร และอนุญาตไม้หรือเตี้ยสำหรับแขวนสิ่งของ ไม้รูปางช้าง เตียง ตั่ง แก้ว ฝู กหมอน และสามารถถมพื้นให้สูงขึ้นได้หากมีน้ำท่วมเข้ามาในวิหาร

คำสำคัญ : วิหาร, สถาปัตยกรรม, พระไตรปิฎก

Abstract

The objectives of this research are; to analyze the Vihara in Tipitaka on the issue of 1) the cause of creation, 2) significance and the 3) composition of architecture.

The result shows that 1) the first motive of the Vihara construction was from a Rājagaha's millionaire who was a confidence in the good conducts of the Sangha who practiced Dhamma in the forests. He wished to build a Vihara for residence to protect the hazard and practice the Dhamma. 2) The significance of a Vihara in the Tipitaka mean a residence of Bhikkhus, Bhikkhuni, lay-people, giants etc. The residence of the Buddha called Mulagandhakuti.

Besides, it implies the monastery, a doctrinal shrine and stupa enshrining the Buddha's relics afterwards the Buddha permitted the Sangha not to use Viraha for an Ubosot, kitchen and depository. 3) An architectural composition of the Vihara in the Tipitaka, the first Viharas that a Rājagaha's millionaire built for the Sangha seemed to be a bamboo house. It has their sided opaque walls and gable roof, however a Bhikkhus dwelling in the lodging was not comfortable and safety. Bhikkhus then informed to the Buddha to know so the Buddha allow to build the doors, windows, stairs, fence, wall painted white or yellow, floor painted black. Interior of a Vihara is allowed to put the ceiling, divide the area into rooms, flower-patterned, vine-patterned, Dragon tooth-patterned and permitted to use a handrail, clothesline, wooden dowel, ivory hanger, wooden hanger, bed, chair, pillow. The ground could be filled higher if floodwaters entered the temple.

Keywords: Vihara, Architecture, Tipitaka

1. บทนำ

วิหารในความเข้าใจของคนปัจจุบัน คือ อาคารสถานที่ซึ่งใช้ประดิษฐานพระพุทธรูปและใช้ประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาระหว่างพระสงฆ์กับพุทธศาสนิกชน แต่เมื่อดูความหมายในพจนานุกรมแล้ว กลับพบความหมายที่กว้างออกไปกว่าที่เข้าใจกันในปัจจุบัน คือ วิหารหมายถึงวัดก็ได้ หมายถึงที่อยู่ของพระสงฆ์ ที่ประดิษฐานพระพุทธรูป หรืออาคารที่สร้างคู่กับโบสถ์ หรือการพักผ่อนก็ได้ (ราชบัณฑิตยสภา, 2556, น. 1127) ส่วนในพจนานุกรมบาลี แปลว่าเป็นเครื่องอยู่ (บุญสืบ อินสาร, 2555, น. 716) คือที่อยู่เท่านั้น

ทั้งนี้ความหมายอื่นๆ นอกเหนือจากที่คนปัจจุบันเข้าใจนั้นมาจากไหนจะเป็นความหมายดั้งเดิมที่มีอยู่ในพระไตรปิฎกหรือไม่ ถ้าหากเป็นเช่นนั้นแล้ว ใน

พระไตรปิฎกได้อธิบายคำนี้ไว้อย่างไร มีบริบทของเหตุการณ์อะไรบ้างที่เกี่ยวข้องกับคำนี้ และที่สำคัญเหตุแห่งการสร้างวิหาร ตลอดจนถึงรูปแบบสถาปัตยกรรมของวิหารในสมัยพุทธกาลจะมีลักษณะเป็นเช่นไร ต่างออกไปจากวิหารในปัจจุบันมากน้อยเพียงใด ข้อเสนอเหล่านี้ได้นำไปสู่การค้นคว้าและวิเคราะห์วิหารที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

2. วัตถุประสงค์

เพื่อวิเคราะห์วิหารในพระไตรปิฎก ในประเด็นของ 1) มูลเหตุการสร้าง 2) ความหมาย และ 3) องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม

3. ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเอกสาร โดยมีเอกสารหลักเป็นพระไตรปิฎก จำนวน 45 เล่ม จัดพิมพ์โดยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยทั้งรูปแบบหนังสือและสื่อออนไลน์ โดยค้นหาคำว่า “วิหาร” ที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกทั้งหมด จากนั้นจึงนำคำที่ค้นได้มาจัดหมวดหมู่ตามลักษณะเฉพาะของคำ เช่น เป็นคำที่ประกอบเรื่องราวการสร้างวิหาร คำที่แสดงถึงความหมาย และคำที่แสดงถึงองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม เป็นต้น ก่อนจะนำกลุ่มคำทั้งหลายมาวิเคราะห์เนื้อหา สังเคราะห์ และเขียนเรียบเรียงขึ้นใหม่ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

4. ผลการวิจัย

4.1 มูลเหตุการสร้างวิหาร

เรื่องการสร้างวิหารครั้งแรกในพระพุทธศาสนาปรากฏในเสนาสนขันธกะปฐมภาณวาร วิหาราชาอนุชานนะ ว่าด้วยเรื่องทรงอนุญาตวิหาร เป็นเรื่องของเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ผู้หนึ่งได้ขออนุญาตสร้างวิหาร (วิ.จ. (ไทย) 7/294-

303/89-110) โดยก่อนหน้าเหตุการณ์นี้ยังไม่มี การอนุญาตให้สร้างวิหารใดๆ จาก พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ภิกษุทั้งหลายล้วนแต่อาศัยป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชุก ที่แจ้ง ลอมฟาง เป็นที่พักอาศัยและปฏิบัติธรรม ต่อมาเมื่อเศรษฐี ชาวกรุงราชคฤห์ได้เห็นอาการอันระงับจากความยินดีในร้ายของพระภิกษุจึงเกิด ความเลื่อมใส คิดอยากจะทำสร้างวิหารถวาย เพราะต้องการให้พระสงฆ์เหล่านั้นมี สถานที่ปฏิบัติธรรมที่สะดวกกว่าการอยู่ในป่าอันเต็มไปด้วยอุปสรรคในการเจริญ ธรรม เมื่อเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์แสดงเจตจำนงค์แล้ว คณะสงฆ์จึงได้เข้าไปทูล ถวายพระผู้มีพระภาคเจ้า พระพุทธองค์จึงอนุญาตเสนาสนะ 5 ชนิด คือ วิหาร เรือนมุงแถบเดียว ปราสาท เรือนโล้น ถ้ำ ในการใช้เป็นที่อยู่ของสงฆ์ ได้รับ อนุญาตแล้วเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ก็ได้สร้างวิหารทั้งสิ้น 60 หลัง ในวันเดียว ถวายวิหารทั้งหมดแก่สงฆ์ผู้มาจากทิศทั้ง 4 ทั้งผู้มาแล้วและยังไม่มาตามถ้อยคำ แห่งพระพุทธองค์

การสร้างวิหารให้สำเร็จ 60 หลัง ในวันเดียวได้นั้น วิหารเหล่านั้นคงต้อง สร้างด้วยวัสดุที่หาได้สะดวกในชนบท คือ ไม้ไผ่ และคงเป็นอาคารที่ไม่ถาวร มี ขนาดเล็ก

สำหรับคำว่าเสนาสนะ 5 ชนิด คือ วิหาร เรือนมุงแถบเดียว ปราสาท เรือนโล้น และถ้ำนั้น พระพุทธโฆษาจารย์ (2547: 151) ทรงอธิบายไว้ดังนี้ว่า

- 1) วิหาร หมายถึง ที่อยู่อาศัย อันพ้นจากเรือนมุงแถบเดียว
- 2) เรือนมุงแถบเดียว (อชุตมโยค) หมายถึง เรือนที่ไค้ดั่งปีกครุฑ หรือ เรียกว่า เปีง
- 3) ปราสาท (เรือนชั้น) หมายถึง ปราสาทยาว
- 4) เรือนโล้น (หมมิมย) หมายถึง ปราสาท แต่มียอดตั้งอยู่บนพื้นอากาศ
- 5) ถ้ำ (คูหา) หมายถึง ถ้ำอิฐ ถ้ำศิลา ถ้ำไม้ ถ้ำดิน

เช่นเดียวกับการอธิบายของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (2538, น. 11) ว่า

1) วิหาร เป็นกุฎีมีหลังคามีปีกสองข้างอย่างปกติ
2) อัฒมโยค แปลโดยพยัญชนะว่า ประกอบกึ่งหนึ่ง ได้แก่ โรงหรือร้านที่มุงแต่ซีกเดียว เพื่อเปิดอีกด้านหนึ่งให้โปร่ง เช่นโรงโขนของเก่า หรือร้านขายของเล็กน้อย

3) ปราสาท เราเข้าใจว่าเป็นเรือนยอด แต่ยังไม่พบแก้ในภาษามคธเลย เรือนยอดก็มีเหมือนกัน แต่เรียกว่ากุฎาคาร คำกล่าวถึงปราสาท มีแต่กล่าวถึงว่าปราสาท 7 ชั้น ไม่ได้กล่าวถึงหลังคา ซื่อนี้จึงแปลกันมาว่า เรือนชั้น พิจารณาตามพยัญชนะก็ไม่ได้ความ แปลว่าเรือนนำมาซึ่งความสดใสแห่งจิต คือน่ารื่นรมย์ หรือน่าสนุก เฟื่องความงามแห่งเรือนนั้น

4) หัมมียะ เป็นชนิดที่มั่ว ได้พบแก้แห่งหนึ่งว่า หลังคาที่มีลานพระจันทร์ส่องถึง ได้แก่ หลังคาตัด

5) คูหา ได้แก่ ถ้ำแห่งหุบเขา

จากคำนิยามข้างต้นที่พระพุทธโฆษาจารย์อธิบายว่าวิหารเป็นที่อยู่อาศัยที่มีโครงสร้างหลังคาซึ่งพัน (ต่าง) ออกไปจากเรือนมุงแถบเดียว โดยท่านให้ความหมายของเรือนมุงแถบเดียวว่าเป็นเพิง คือมีหลังคาเอนลาด ด้วยเหตุนี้วิหารในการอธิบายของพระพุทธโฆษาจารย์จึงหมายถึงอาคารที่ไม่ได้มุงด้วยหลังคาเอนลาดแบบเพิง ซึ่งตรงกับที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้วินิจฉัยว่า วิหารเป็นอาคารที่สร้างโดยหลังคา 2 ปีก และหลังคา 2 ปีกที่ต่างออกไปจากหลังคาเอนลาดคงเป็นหลังคาจั่ว

ด้วยเหตุนี้ วิหารในสมัยพุทธกาลตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกจึงเป็นอาคารชั่วคราว สร้างด้วยไม้ไผ่ หลังคาจั่ว ใช้เป็นที่ปฏิบัติธรรมและที่พักอาศัยเพื่อป้องกันภัยจากสัตว์ อากาศ และบุคคล

ด้วยเหตุนี้ ที่อยู่อาศัยของพระภิกษุซึ่งปรากฏในพระไตรปิฎกจึงมี 2 ประเภท คือ ที่อยู่อาศัยที่เกิดขึ้นก่อนพระบัญญัติพระพุทธเจ้า ได้แก่ ป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าช้า ที่แจ้ง และลอมฟาง และที่อยู่อาศัยซึ่งพระพุทธรองค์ทรงบัญญัติขึ้นภายหลังที่เสด็จขึ้นครองราชสมบัติได้ปรารภแล้ว คือ วิหาร สอดคล้องกับที่พระมหาไพฑูริย์ วิบุโล (เลิศฤทธิ์ธนะกุล) (2551, น. บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับเสนาสนะในพระพุทธศาสนา พบว่า มี 2 ประเภท คือ 1) เสนาสนะตามธรรมชาติ หมายถึง โคนไม้ ป่า ถ้ำ และ 2) เสนาสนะที่สร้างขึ้น หมายถึง กุฏิ วิหาร ปราสาท ศาลาการเปรียญ ห้องตักแถวโรงเรียน

4.2 ความหมายของวิหาร

เนื้อหาของพระไตรปิฎกได้แสดงความหมายของวิหารไว้หลายหลาก สามารถประมวลได้ดังนี้

4.2.1 วิหาร หมายถึง เรือนที่อยู่อาศัยของบุคคล

ในพุทธาณุญาตการสร้างวิหารครั้งแรกที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตเสนาสนะ 5 ชนิด คือ วิหาร เรือนมุงแถบเดียว ปราสาท เรือนโล้น ถ้ำ” (วิ.ม. (ไทย) 5/294-295/89-91) จากพุทธาณุญาตนี้ ทำให้เข้าใจได้ว่า วิหารเป็นหนึ่งในประเภทของที่อยู่ของพระภิกษุนั่นเอง

วิหารตามความหมายนี้ ยังได้ปรากฏตัวอย่างอื่นๆ ในพระไตรปิฎกอีก อาทิ ภิกษุรูปหนึ่งจำวัดกลางวันในกุฎาคารศาลाप้ามหาวัน เขตกรุงเวสาลี ครั้งนั้นมีหญิงหลายคนถือของหอมและดอกไม้พากันไปอาราม (วัด) มองไปที่วิหารเห็นภิกษุนั้น (วิ.มหา. (ไทย) 1/77/66) หรือสมัยนั้นภิกษุรูปหนึ่งผึ่งจีวรไว้กลางแจ้งแล้วเข้าไปวิหาร (วิ.มหา. (ไทย) 1/135/104) หรือสมัยนั้นภิกษุรูปหนึ่งลักจีวรในวิหาร คิดว่าหากตนออกไปจากวิหารจะเป็นปาราชิก จึงไม่ยอมออกไปจากวิหาร พระพุทธองค์จึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย โมฆะบุรุษนั้นจะออกจากวิหารหรือไม่ก็

ตาม ก็ต้องอาบัติปาราชิก” เพราะลักจีวร (วิ.มหา. (ไทย) 1/144/112) เป็นต้น ประโยคข้างต้นคือการชี้จำเพาะลงไปในความหมายว่าวิหารคือที่อยู่ของสงฆ์

ส่วนวิหารอันเป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้า ในพระไตรปิฎกเรียกมูลคันธกุฎี คันธกุฎี บางครั้งเรียกคันธเคหะ (ขุ.อป. (ไทย) 33/158/306) อาทิ คันธกุฎีของพระพุทธตรัสรู้เจ้า (ขุ.อป. (ไทย) 32/18/85) คันธกุฎีของพระติสสพุทธเจ้า (ขุ.อป. (ไทย) 32/172/272) คันธกุฎีของมุสสพุทธเจ้า (ขุ.อป. (ไทย) 33/133/220) คันธกุฎีของพระกัสสปพระพุทธเจ้า (ขุ.อป. (ไทย) 33/140/250) เป็นต้น

ความหมายของคันธกุฎีที่อธิบายไว้ในพระไตรปิฎก หมายถึงกุฎีซึ่งอบด้วยของหอม 4 ชาติ ได้แก่ จันทน์แดง ดอกไม้แคว้นโยนก (ยวนะ หรือกานพลู) กฤษณา และกำยาน หรือบางตำราว่าดอกไม้แคว้นโยนก กฤษณา กำยาน และ พิมเสน ดังว่า “...ครั้งนั้น ข้าพเจ้านั้นได้ใช้คันธชาติ 4 ชนิด ทาพื้นพระคันธกุฎีของพระมุนีเดือนละ 8 วัน โดยตั้งปณิธานให้สรีระที่ปราศจากกลิ่นหอมให้มีกลิ่นหอมครั้งนั้น พระชินเจ้าได้ตรัสพยากรณ์ ข้าพเจ้าผู้ต้องการได้กายมีกลิ่นหอมว่า นรชนใดใช้ของหอมทาพื้นพระคันธกุฎีคราวเดียว ด้วยผลของกรรมนั้น นรชนนั้นเกิดในภพใดภพหนึ่ง นรชนนี้จักเป็นผู้มีกลิ่นกายหอมไปทุกๆ ชาติ จักเป็นผู้ประกอบด้วยกลิ่นคือคุณ ไม่มีอาสวะแล้วนิพพาน...” (ขุ.อป. (ไทย) 33/289-296/331)

นอกจากนี้ยังพบว่า วิหารหมายถึงที่อยู่ของภิกษุณี อาทิ ครั้งนั้น “ภิกษุณีรูปหนึ่งเที่ยวบิณฑบาตแล้วฝั่งจีวรที่เปียกชุ่ม แล้วเข้าวิหาร” (วิ.ภิกษุณี. (ไทย) 3/925/209)

วิหาร คือ ที่อยู่ของอุบาสก อาทิ “สมัยนั้น ภิกษุทั้งหลายได้นำเสนาสนะเครื่องใช้สอยประจำในวิหารของอุบาสกไปใช้สอยที่อื่น” (วิ.มหา. (ไทย) 1/157/130)

วิหาร คือ ที่อยู่ของยักษ อาทิ “ภิกษุรูปหนึ่งส่งภิกษุอีกรูปหนึ่งไปยังวิหาร มีที่ยักษคร่ำยอยู่อาศัย” (วิ.มหา. (ไทย) 1/187/170)

วิหาร คือ ที่อยู่อุปัชฌาย์ ดังข้อความว่า “อุปัชฌาย์อยู่ในวิหารใด” (วิ.ม. (ไทย) 4/66/84)

วิหาร คือ ที่อยู่ของสัทธิวิหาริก คำว่าสัทธิวิหาริกนี้เป็นคำเรียกผู้ได้รับการอุปสมบทแล้ว ถ้าอุปสมบทต่อพระอุปัชฌาย์องค์ใดก็เป็นสัทธิวิหาริกของพระอุปัชฌาย์องค์นั้น ดังข้อความว่า “สัทธิวิหาริกอยู่ในวิหารใด” (วิ.ม. (ไทย) 4/67/90)

วิหาร คือ ที่อยู่ของอาจารย์ ดังข้อความว่า “อาจารย์อยู่ในวิหารใด” (วิ.ม. (ไทย) 4/78/109)

วิหาร คือ ที่อยู่ของอันเตवासิก คำว่า อันเตवासิก หมายถึง ผู้อยู่ภายใน คือ ผู้อยู่กับครุ หมายถึงศิษย์ ดังข้อความว่า “อันเตवासิกอยู่ในวิหารใด” (วิ.ม. (ไทย) 4/79/114)

วิหาร คือ ที่ต้อนรับพระอาคันตุกะ ดังข้อความว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุผู้ถูกโจรชิงจีวร หรือจีวรหายออกปากขอจีวร จากคฤหัสถ์ชาย หรือคฤหัสถ์หญิงผู้ไม่ใช่ญาติได้ ถ้าวัดที่ภิกษุไปถึงก่อน มีจีวรประจำวิหาร ผ้าปูเตียง ผ้าปูพื้นหรือผ้าปกอกฟูกของสงฆ์ ก็พึงถือเอาผ้าของสงฆ์ไปห่มโดยตั้งใจว่า เมื่อเราได้จีวรแล้วจะนำมาคืน ดังนี้ก็ควร” (วิ.มหา. (ไทย) 2/493/16)

วิหาร คือ ที่อยู่คณะสงฆ์ อาทิ “อาณนถ์ เธอจงไปถอดตาลแจ้งภิกษุทั้งหลายในบริเวณวิหาร” (วิ.มหา. (ไทย) 4/101/156) “พระผู้มีพระภาคทรงมีพระประสงค์จะประทับอยู่ในวิหารแห่งเดียวกับพระโสณะ โดยพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ในที่แจ้งจนตึกจึงเสด็จเข้าพระวิหาร ฝ่ายท่านพระโสณะก็ใช้เวลาอยู่ในที่แจ้งจนตึกจึงเข้าพระวิหาร” (วิ.มหา. (ไทย) 5/256/36/374) เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม พบว่าวิหารในพระไตรปิฎกมีทั้งที่เป็นอุปัจารเดี่ยว คือ วิหารที่ตั้งอยู่ใกล้กัน กับวิหารมีอุปัจารแยกกัน คือ วิหารที่ตั้งอยู่แยกกัน ในบริบทนี้วิหารจึงต้องมีหลายหลังทั้งยังต้องมีขนาดเล็กที่สร้างแยกออกมาเป็นหลังๆ ไป หรือสร้างเป็นหลังตั้งอยู่ในบริเวณเดียวกัน

ด้วยเหตุนี้วิหารในพระไตรปิฎกตามความหมายของการเป็นที่อยู่ของบุคคลหรือหมู่คณะ บุคคลนั้นได้แก่ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก ยักษ์ อุปัชฌาย์ สัตถ์วิหาริก อาจารย์ อันตเววลิก พระอาคันตุกะ และคณะภิกษุสงฆ์ หากเป็นที่อยู่ของพระพุทธเจ้าเรียกคันธกุฎี

4.2.2 วิหาร หมายถึง ที่อยู่ของธรรม

วิหารที่มีความหมายเดียวกับคำว่า ที่อยู่ของธรรมเรียกวิหารธรรม หมายถึง ธรรมเป็นเครื่องอยู่ ได้แก่ วิหารธรรม (ธรรมเป็นเครื่องอยู่) 3 ประเภท ดังนี้ ทิพวิหารธรรม ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของเทพ พรหมวิหารธรรม ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของพรหม อริยวิหารธรรม (ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของพระอริยะ (ที่.ปา. (ไทย) 11/235/275) เป็นต้น อธิบายเพิ่มเติมว่า ธรรมอันเป็นเครื่องของพรหม คือ หลักธรรมที่พรหมยึดถือปฏิบัติ ในทางตรงข้ามผู้ที่ปฏิบัติหลักธรรมนั้นๆ จะมีใจเป็นพรหม ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา เป็นต้น

วิหารในความหมายนี้ ไม่ได้หมายถึงการเป็นอาคารที่อาศัยโดยตรง แต่เป็นคำเปรียบเทียบกับธรรมที่ต้องปฏิบัติของเหล่าเทพ พรหม หรือพระอริยะ เป็นต้น

4.2.3 วิหาร หมายถึง เจตีย์

วิหาร มีความหมายเดียวกับคำว่า เจตีย์ คือที่บรรจุพระบรมธาตุ มีนัยหมายถึงที่ประทับของพระพุทธเจ้าได้เช่นกัน ดังประวัติในอดีตชาติของพระมหากัจจายนเถระ เมื่อจะประกาศประวัติในอดีตชาติของตน จึงกล่าวว่า พระ

เจดีย์ (วิหารที่ประทับ) ชื่อว่าปทุมะของพระผู้มีพระภาคผู้เป็นที่พึงพระนามว่าปทุมุตตระ ข้าพเจ้าให้ทำแผ่นศิลาไว้ภายใต้แล้วใช้ทองคำไล้ทาแผ่นศิลานั้น (ขุ.อป. (ไทย) 32/31/154)

วิหารที่ใช้ในความหมายเดียวกับเจดีย์ยังพบในกฎปาวงค์ (2511, 48) ซึ่งอธิบายการสร้างเจดีย์ 84,000 องค์ ของพระเจ้าอโศก หลังจากที่พระองค์ขึ้นครองราชย์แล้วใน พ.ศ. 218 และทรงพบพระบรมสารีริกธาตุที่พระเจ้าอชาตศัตรูและพระมหากัสสปะฝังไว้ในเมืองราชคฤห์ ดังว่า “...พระองค์ได้โปรดให้ขนเอาพระบรมธาตุทั้งสิ้น เหลือไว้เพียงพระบรมธาตุสำหรับบูชาประจำอยู่ในที่นั้น เสด็จออกมาแล้วก็รับสั่งให้ปิดเรือนบรรจุพระบรมธาตุไว้ให้เหมือนอย่างเดิม โปรดให้ทำสิ่งทั้งปวงไว้ให้เป็นเหมือนเดิม ให้อัฐิเชิญพระสฤปศิลาไปประดิษฐานไว้อย่างเก่าแล้วแจกจ่ายพระบรมธาตุไปประดิษฐานในวิหาร (เจดีย์) ทั้ง 8 หมื่น 4 พันวิหาร เป็นอันว่าพระเจ้าอโศกธรรมราชาได้โปรดให้สร้างพระเจดีย์ขึ้น 8 หมื่น 4 พันในพื้นที่ชมพูทวีปด้วยอาการอย่างนี้...” วิหารในบริบทนี้จึงหมายถึงเจดีย์ บางครั้งก็เรียกรวมกันเป็นเจดีย์วิหาร ดังที่ปรากฏในไตรภูมิฉบับล้านนา (2525, 30) ที่อธิบายว่า “...สร้างวิหารได้ 8 หมื่น 4 พันหลัง ในเมืองทั้งหลาย อันมีในชมพูทวีปนี้ได้ 8 หมื่น 4 พันเมือง หื้อไปเอาธาตุพระพุทธเจ้าอันมหากัสสปเถระเจ้าและพระยาอชาตศัตรู หากจุไว้ได้ในเมืองราชคฤห์นั้นมาแล้ว ก็หื้อไปไว้ในเจดีย์วิหารอันได้ 84,000 นั้น ส่วนตนพระยาก็สร้างวิหารหลังหนึ่งชื่อ อโศกอาราม...”

4.2.4 วิหาร หมายถึง วัด

วิหาร มีความหมายเดียวกับคำว่าอาราม คือ วัด เช่น พระเชตะวันอารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เป็นต้น บางครั้งในพระไตรปิฎกก็พบคำว่าวิหารกับอารามแยกจากกัน โดยวิหารใช้หมายถึงที่อยู่ของสงฆ์ ส่วนอารามใช้หมายถึงวัด (วิ.มहा. (ไทย) 1/77 - 78/66) ทั้งนี้พบชื่อวิหาร 12 ชื่อที่ใช้แทนวัด ได้แก่

พระเวฬุวันวิหาร อัมภกวันทวิหาร วิหารอันธวัน เขตวันวิหาร วิหารกาฬศิลา
วิหารชื้อโปกขรณีย์ บุพพารามวิหาร วฏชาลิกาวิหาร กโปตกันทรวิหาร อัคคาพ
เจดีย์วิหาร พันธุมวิหาร และวิหารหังสาราม

เหตุนี้ความหมายของวิหารที่ปรากฏในพระไตรปิฎก มี 4 ความหมาย คือ
1) เป็นที่อยู่ของบุคคลหรือคณะบุคคล 2) เป็นที่อยู่ของธรรม 3) เป็นที่อยู่ของพระ
บรมธาตุคือเจดีย์ 4) อารามหรือวัด ภายหลังพระพุทธเจ้ายังทรงสมมติใช้วิหารที่
ไม่มีภิกษุจำพรรษาให้เป็นอุโบสถ กับปิยภูมิ (ครัว) และเรือนคลัง (ห้องเก็บของ)

4.3 องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของวิหาร

การสร้างวิหารครั้งแรกในพระพุทธศาสนา อันเป็นวิหารที่เศรษฐีกรุง
ราชคฤห์สร้างถวายสงฆ์ที่มาจากทิศต่างๆ รวม 60 หลัง ในสมัยพุทธกาลนั้น มี
ลักษณะเป็นเรือนไม้ไผ่ หลังคาจั่ว ต่อมาเมื่อเกิดความไม่สะดวกในการใช้งานของ
ภิกษุผู้อาศัยในวิหารเหล่านั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงอนุญาตให้มีการปรับปรุงวิหาร
เหล่านี้ ตามเหตุตามปัจจัยที่เกิดขึ้น แบ่งได้เป็นการอนุญาตให้มีการปรับปรุงตัว
อาคารทั้งด้านในและด้านนอกวิหาร และการอนุญาตให้มีเครื่องใช้ภายในวิหาร
ดังนี้

4.3.1 อนุญาตให้มีบานประตูและสลักเปิดปิด

องค์ประกอบแรกของสถาปัตยกรรมของวิหารที่กล่าวถึงใน
พระไตรปิฎกที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาต คือ ประตูพร้อมสลักเปิดปิด เกิดขึ้น
ภายหลังจากที่คนทั้งหลายได้ทราบบ้างว่า พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้สร้าง
วิหารจึงพากันสร้างวิหารถวายพระสงฆ์อย่างกระตือรือร้น วิหารเหล่านั้นไม่มีบาน
ประตู ทำให้สูงบ้าง แฉกบ่บ้าง ตะขาบบ้างเข้าไปได้ ภิกษุทั้งหลายนำเรื่องนี้ไป
กราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย
เราอนุญาตบานประตู” (วิ.จ. (ไทย) 7/296/92-93) ภิกษุทั้งหลายเจาะช่องฝา ใช้
เถาว์วัลย์บ้าง เชือกบ้างผูกบานประตู หนูบ้าง ปลวกบ้าง กัดเชือกที่ผูกไว้ บาน

ประตูที่ถูกกัตกกลงมา ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตกรอบเช็ดหน้า รุครกที่รับเดียวประตู ห่วงข้างบน” (วิ.จ. (ไทย) 7/296/92-93) ต่อมาเมื่อพบว่าบานประตูปิดได้ไม่สนิท ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาค พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตช่องสำหรับชัก เชือกสำหรับชัก” (วิ.จ. (ไทย) 7/296/92-93) บานประตูปิดไม่อยู่ ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตสายยู ไม้หัวลิง ลิ้ม กลอน” (วิ.จ. (ไทย) 7/296/92-93) นอกจากนี้ยังทรงอนุญาตดาลประตูเพื่อใช้สำหรับปิดประตู ดังว่า สมัยนั้น ภิกษุทั้งหลายไม่สามารถปิดประตูได้ จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตลูกดาล 3 ชนิด คือ ลูกดาลโลหะ ลูกดาลไม้ ลูกดาลเขาสัตว์” (วิ.จ. (ไทย) 7/296/92-93) แต่ลูกดาลเหล่านี้ ใครก็สามารถเปิดเข้าไปได้ วิหารทั้งหลายค้ำกันไม่ได้ ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตลิ้มยนต์” (วิ.จ. (ไทย) 7/296/93) อย่างไรก็ตามการอนุญาตให้มีประตูวิหารก็เพื่อป้องกันสัตว์ต่างๆ เข้ามาในวิหาร

4.3.2 อนุญาตให้เปลี่ยนหลังคาจากหลังคาหญ้าเป็นหลังคาดิน

องค์ประกอบที่สำคัญของวิหารอย่างหนึ่ง คือหลังคา ในพระไตรปิฎกอธิบายว่า เดิมวิหารมุงด้วยหญ้าทั้งหลาย พอถึงฤดูหนาวก็หนาว ถึงฤดูร้อนก็ร้อน ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้รื้อลงมาแล้วเอาดินโบกฉาบทั้งภายในภายนอก” (วิ.จ. (ไทย) 7/296/93)

หลังการวิหารที่พัฒนาต่อมาจากหลังคาหญ้า คือ หลังคาดิน แต่หากทาบหลาย ๆ ครั้งแล้ว หลังคาดินก็อาจถล่มลงมาได้เพราะน้ำหนักที่มากเกินไป พระพุทธเจ้าจึงทรงอนุญาตให้ฉาบทาหลังคาได้ 2-3 ชั้นเท่านั้น ดังปรากฏในมหาลกขุทวารสิกขาบท (วิ.มทา.(ไทย) 2/135-137/309-310) ว่าด้วยการสร้างวิหารใหญ่ เรื่องว่า ณ โฆสิตาราม เขตกรุงโกสัมพี มหาอำมาตย์ผู้เป็นอุปภูฏากของพระฉันทะ สร้างวิหารถวายพระฉันทะ ที่นั่น ท่านพระฉันทะสั่งให้ช่างฉาบทาวิหารที่สร้างเสร็จแล้วหลาย ๆ ครั้ง วิหารมีน้ำหนักมากจึงพังลงมา จึงทรงประชุมสงฆ์ทรงบัญญัติสิกขาบทว่า ภิกษุจะสร้างวิหารใหญ่ จะต้องตั้งบานประตูไว้ลัดวงกบประตู และตบแต่งบานหน้าต่าง ฉาบทาบานหน้าต่างให้มีสีขาว ให้มีสีดำ ให้มีสีขางไม้ เขียนลวดลายดอกไม้ เขียนลวดลายเถาวัลย์ จักเป็นพื้นมังกร หรือเขียนลวดลายดอกจอก ดำเนินการมุงหลังคาได้ 2-3 ชั้น ถ้าดำเนินการเกินกว่านั้น แม้จะยืนในที่ที่ปราศจากของเขียว ต้องอาบัติปาจิตตีย์

4.3.3 อนุญาตให้มีบานหน้าต่างและม่านหน้าต่าง

เช่นเดียวกับประตู เดิมวิหารทั้งหลายยังไม่มีหน้าต่าง ปิดทึบเสียทุกด้าน ยกเว้นทางด้านหน้าที่เป็นประตูทางเข้าได้ปล่อยโล่ง การไม่มีหน้าต่างนั้นในพระไตรปิฎกทำให้เสียสายตา มีกลิ่นอับ ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้กราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตหน้าต่าง 3 ชนิด คือ หน้าต่างมีลวดลายทำเป็นกะบัง (ชุกชี) หน้าต่างมีตาข่าย หน้าต่างมีลูกกรง” (วิ.จ. (ไทย) 7/296/93) ต่อมากระแต่บ้าง ค้างคาวบ้าง ก็ยังเข้าไปที่ซอกหน้าต่างได้ ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตผืนผ้าเล็กสำหรับกั้นหน้าต่าง” (วิ.จ. (ไทย) 7/296/93) กระแต่บ้าง ค้างคาวบ้างก็ยังไม่เข้าไปทางช่องหน้าต่าง ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบพระผู้

มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตม่านหน้าต่าง” (วิ.จ. (ไทย) 7/296/93) กระแต่บ้าง ค้างคาวบ้างเข้าไปทางม่านหน้าต่าง ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตบานหน้าต่าง เครื่องอัดบานหน้าต่าง” (วิ.จ. (ไทย) 7/296/93)

มีข้อสังเกตว่าหน้าต่างที่เป็นกะบังหรือเครื่องบังคงเป็นหน้าต่างบานเดียวแบบที่มีสลักด้านบน เมื่อจะเปิดก็กระทุ้งขึ้นและใช้ไม้รับน้ำหนักไว้ ส่วนหน้าต่างที่มีตาข่าย และมีลูกกรง จะมีบานหน้าต่างหรือไม่ก็ได้ ทั้งนี้เหตุของการอนุญาตให้มีบานหน้าต่างและม่านหน้าต่าง เป็นไปเพื่อมิให้สัตว์ทั้งหลาย เช่น กระแต ค้างคาว เข้ามาในวิหารได้

4.3.4 อนุญาตให้มีระเบียง ฉลียง ลับแล และให้หน้ามุขมีหลังคา

เมื่อแรกสร้างวิหารนั้นยังไม่มีระเบียง ที่ใช้เป็นที่พักอาศัยได้ ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตระเบียง ฉลียง ลับแล หน้ามุขมีหลังคา” (วิ.จ. (ไทย) 7/298/100) คือมีพื้นที่ว่างด้านหน้าวิหาร หรือรอบวิหารที่มีหลังคาคลุม

4.3.5 อนุญาตให้มีเพดานวิหาร

เดิมวิหารไม่มีเพดาน งูตกจากหลังคามุงหญ้าลงมาที่คอกภิกษุรูปหนึ่ง ภิกษุนั้นตกในกัวร้องเสียงลั่น ภิกษุทั้งหลายจึงเข้าไปถามว่า “อาวุโส ท่านร้องทำไม” ภิกษุนั้นจึงบอกเรื่องนั้นให้ภิกษุทั้งหลายทราบ ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตเพดาน” (วิ.จ. (ไทย) 7/300/104)

4.3.6 อนุญาตให้ทาสีผนังวิหาร ได้แก่ สีขาว สีดำ และสีเหลือง

เดิมฝาผนังวิหารเมื่อสร้างครั้งแรกนั้นคงเป็นหญ้า ต่อมามีการปรับเป็นดินและอิฐ เช่น ฝาผนังวิหารของชาวเมืองอาฬวีทำด้วยอิฐ ตั้งว่า พวกภิกษุชาวเมืองอาฬวีช่วยกันทำการก่อฝาวิหาร ภิกษุรูปหนึ่งอยู่ข้างล่างส่งอิฐขึ้นไป ทั้งในสมัยนั้นฝาผนังที่ฉาบด้วยดินยังไม่มีทาสี แต่เมื่อมีพระภิกษุไปกราบทูลถึงฝาผนังวิหารของพวกเดียรถีย์ที่มีสีขาว สีเหลือง พระผู้มีพระภาคจึงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตสีขาว สีดำ สีเหลืองในวิหาร” (วิ.จ. (ไทย) 7/301/105) เมื่อภิกษุได้ทาสีผนัง ปรากฏว่าทาไม่ติด เนื่องจากฝาผนังมีเนื้อดินที่หยาบ สีขาวจึงไม่เกาะติด ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูล

ส่วนสีเหลืองนั้นก็เช่นกัน เดิมที่ฝาผนังเนื้อหยาบอยู่เพราะไม่ได้ฉาบด้วยดิน เมื่อภิกษุทาสีเหลืองจึงไม่เกาะติด ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูล พระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ใส่ดินปนกลบแล้วใช้เกรียงฉาบให้สีเหลืองติด” (วิ.จ. (ไทย) 7/301/105) สีเหลืองก็ยังไม่เกาะติด ฯลฯ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ใส่ดินปนรำแล้วใช้เกรียงฉาบให้สีเหลืองเกาะติด” (วิ.จ. (ไทย) 7/301/105) สีเหลืองยังไม่ติดสนิท ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูล พระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ใส่แป้ง เมล็ดพันธ์ฝักกาด ขี้ผึ้งเหลว” (วิ.จ. (ไทย) 7/301/105) สีเหลืองจึงเกาะติดดี แต่เมื่อภิกษุทั้งหลายทาแป้งให้หนาเกินไป พระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ใช้ผ้าเช็ดออก” (วิ.จ. (ไทย) 7/301/105)

4.3.7 อนุญาตให้ทำแผงกันสาดฝาดผนัง

สมัยนั้น เมื่อเชิงฝาวิหารชำรุด พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตครอบเชิงฝา” (วิ.จ. (ไทย) 7/300/104) และเมื่อฝาดผนังวิหารถูกฝนสาด ทำให้ชำรุดได้ง่าย พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตแผงกันสาด ฝาทำด้วยดินปนเถ้ากับมูลโค” (วิ.จ. (ไทย) 7/300/104) คำว่าแผงกันสาดฝาดนั้นเรียกตามประโยชน์การใช้สอย คือเป็นแผงหรือกำแพงที่ก่อกั้นเพื่อทำหน้าที่กันฝนสาดมาโดนผนังซึ่งมีผลทำให้ผนังชำรุดได้ง่าย เพราะทำจากดิน

4.3.8 อนุญาตให้มีการตกแต่งผนังด้วยลายดอกไม้ เถาวัลย์ ฟันมังกร ดอกจอก

นอกจากนี้ การตกแต่งฝาดผนังวิหารในสมัยพุทธกาลยังมีการเขียนภาพจิตรกรรม โดยวิหารของพวกภิกษุฉัพพัคคีย์ตกแต่งด้วยภาพสตรีและภาพบุรุษไว้ในวิหาร ในพระไตรปิฎกอธิบายว่า เมื่อคนทั้งหลายไปเดินเที่ยวชมวิหารเหล่านั้น จึงตำหนิ ประณาม โพนทะนาว่า “เหมือนคฤหัสถ์ผู้บริโภคกาม” ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงให้ช่างเขียนภาพสตรี ภาพบุรุษ รูปใดให้เขียน ต้องอาบัติทุกกฏ ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตลายดอกไม้ ลายเถาวัลย์ ลายฟันมังกร ลายดอกจอก” (วิ.จ. (ไทย) 7/299/102) ทั้งนี้ลวดลายที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตใช้ตกแต่งผนัง คือ ลายธรรมชาติ ไม่ใช่ลายบุคคล หรือลายสัตว์ ลายดอกไม้ อาจเป็นลายดอกบัว ดอกไม้สี่กลีบ ดอกไม้แปดกลีบ เป็นต้น ลายเถาวัลย์ คือ ลายเครือเถา ลายฟันมังกร คงเป็นลายประติษฐ์ อาจหมายถึงลายกลีบบัวพันยักษ์ หรือหมายถึงลายที่อยู่ในเค้าโครงสามเหลี่ยมอย่างฟันมังกร และลายดอกจอก เป็นลายดอกไม้ประติษฐ์ที่มีกลีบซ้อนกันคล้ายต้นจอกในธรรมชาติ

4.3.9 อนุญาตให้มีการกั้นห้องด้านในวิหาร

สมัยนั้น วิหารมีพื้นเป็นลานโล่ง ภิกษุทั้งหลายจะนอน ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตผ้ามาน” (วิ.จ. (ไทย) 7/300/103) ต่อมาภิกษุทั้งหลายได้เลิกชายผ้ามานเพื่อมองดูกัน ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตกั้นฝาครึ่งหนึ่ง” (วิ.จ. (ไทย) 7/300/103) ภิกษุทั้งหลายก็ยังมองผ่านข้างบนฝานั้นได้ ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตห้องภายใน 3 ชนิด คือ ห้องคล้ายเสลียง ห้องคล้ายอุโมงค์ ห้องบนเรือนโล้น” (วิ.จ. (ไทย) 7/301/105) คือเป็นห้องที่ทับ ต่อมาภิกษุทั้งหลายกั้นห้องไว้ตรงกลางวิหารเล็ก ไม่มีบริเวณ ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้กั้นห้องไว้ด้านหนึ่งในวิหารเล็ก แต่กั้นห้องไว้ตรงกลางในวิหารใหญ่” (วิ.จ. (ไทย) 7/300/103-104)

4.3.10 อนุญาตให้ยกพื้นวิหารให้สูงพร้อมให้มีบันไดและราวจับด้านหน้า

สมัยนั้น วิหารมีพื้นต่ำ น้ำจึงท่วมเข้าไปในวิหาร ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ถมพื้นให้สูง” ต่อมาดินที่ถมเกิดการพังทลาย พระผู้มีพระภาคจึงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ก่อคั่นกันดินที่ถม 3 ชนิด คือ คั่นที่ทำด้วยอิฐ คั่นที่ทำด้วยศิลา คั่นที่ทำด้วยไม้” (วิ.จ. (ไทย) 7/300/103) แต่คั่นดินทำให้ภิกษุทั้งหลายขึ้นลงลำบาก พระผู้มีพระภาคจึงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตบันได 3 ชนิด คือ บันไดอิฐ บันไดศิลา บันไดไม้” (วิ.จ. (ไทย) 7/300/103)

เมื่อภิกษุทั้งหลายขึ้นลงพลัดตกลงมา พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรานุญาตราวสำหรับยัด” (วิ.จ. (ไทย) 7/300/103) ด้วยเหตุนี้วิหารอันเป็นที่อยู่ของสงฆ์จึงยกพื้นสูงและมีบันไดทางขึ้นด้านหน้าพร้อมราวยัดจับ

4.3.11 อนุญาตให้ทาสีดำที่พื้นวิหาร

เมื่อภิกษุจะทาสีดำที่พื้นวิหาร พบว่าพื้นที่หยาบเกินไปทำให้สีดำไม่เกาะติด ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรานุญาตให้ใส่ดินปนแกลบแล้วใช้เกรียงฉาบให้สีดำเกาะติด” (วิ.จ. (ไทย) 7/298-299/100-102) แม้กระทำแล้ว สีดำก็ยังไม่ติดสนิท พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรานุญาตให้ใส่ดินขุยไล่เดือน แล้วใช้เกรียงฉาบให้สีดำเกาะติด” แต่สีดำก็ยังไม่ติดสนิท พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรานุญาตขางไม้ น้ำฝาด” (วิ.จ. (ไทย) 7/298-299/100-102) สีดำจึงเกาะสนิทดี

4.3.12 อนุญาตให้มีรั้วกัน

เดิมวิหารยังไม่มีรั้วล้อม ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรานุญาตให้ล้อมรั้ว 3 ชนิด คือ รั้วอิฐ รั้วศิลา รั้วไม้” (วิ.จ. (ไทย) 7/302/107)

4.3.13 อนุญาตให้มีราวตากจีวร

สมัยนั้น ภิกษุทั้งหลายเก็บจีวรไว้บนเตียงบ้าง บนตั่งบ้าง จีวรเสียหาย ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรานุญาตราวตากจีวร สายระเตียงในวิหาร” (วิ.จ. (ไทย) 7/300/105)

4.3.14 อนุญาตให้มีไม้แขวน

สมัยนั้น ภิกษุทั้งหลายแขวนถุงไว้ที่เท้าเพียงข้าง ที่เท้าตั้งข้าง หนึ่งข้าง พลวกข้างกัดกิน ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาต *ไม่* ติดยึด *ไม่* รูปร่างข้าง” (วิ.จ. (ไทย) 7/300/103)

4.3.15 อนุญาตให้มีเตียงตั้งประเภทต่างๆ

เดิมในวิหารยังไม่มีเตียงตั้งอย่างใด พระภิกษุจึงนอนบนพื้นดิน เนื้อตัวบ้าง จีวรบ้างเปื้อนฝุ่น ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ใช้ *หญา* ร่องนั่ง” (วิ.จ. (ไทย) 7/296/94-95) ต่อมาหญาที่ร่องปูไว้ ถูกหนูกัดบ้าง พลวกกัดบ้าง ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูล พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตตั้ง *ไม้*” (วิ.จ. (ไทย) 7/296/94-95) แต่เมื่อนอนบนตั่งนั้น เนื้อตัวก็เจ็บ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาต *เตียง* ถักหรือ *เตียง* สาน” (วิ.จ. (ไทย) 7/296/94-95)

ต่อมาพระภิกษุไปเห็นเตียงมีเท้าจดแม่แคร่ ซึ่งชาวบ้านทิ้งไว้ในป่าช้า ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูล พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาต *เตียง* ตั้ง *ชนิด* มีแม่แคร่ *สอด* เข้าในเท้า” (วิ.จ. (ไทย) 7/297/95-96) เตียงตั้งมีแม่แคร่ติดกับเท้าที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้า เกิดขึ้นแก่สงฆ์ ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูล พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาต *เตียง* ตั้ง *ชนิด* มีแม่แคร่ *ติด* กับเท้า” (วิ.จ. (ไทย) 7/297/95-96) เตียงตั้งมีเท้าดั่งก้ามปู ที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้า เกิดขึ้นแก่สงฆ์ ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูล พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาต *เตียง* ตั้ง *ชนิด* มีเท้าดั่ง *ก้าม* ปู” (วิ.จ. (ไทย) 7/297/95-96) เตียงตั้งมีเท้าจดแม่แคร่ ที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้า เกิดขึ้นแก่สงฆ์ ภิกษุ

ทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูล พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตเตียงตั้งชนิดมีเท้าจาดแม่แคร่” (วิ.จ. (ไทย) 7/297/95-96)

เมื่อตั้งหวายเกิดขึ้นแก่สงฆ์ พระผู้มีพระภาคจึงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตตั้งหวาย” (วิ.จ. (ไทย) 7/297/97) เมื่อตั้งหุ้มด้วยผ้าเกิดขึ้นแก่สงฆ์ พระผู้มีพระภาคก็ทรงอนุญาตว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตตั้งหุ้มด้วยผ้า” (วิ.จ. (ไทย) 7/297/97) เมื่อตั้งขาทรายเกิดขึ้นแก่สงฆ์ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตตั้งขาทราย” (วิ.จ. (ไทย) 7/297/97) เมื่อตั้งก้านมะขามป้อมเกิดขึ้นแก่สงฆ์ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตตั้งก้านมะขามป้อม” (วิ.จ. (ไทย) 7/297/97) เมื่อแผ่นกระดาน เกิดขึ้นแก่สงฆ์ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตแผ่นกระดาน” (วิ.จ. (ไทย) 7/297/97) เมื่อเก้าอี้เกิดขึ้นแก่สงฆ์ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตเก้าอี้” (วิ.จ. (ไทย) 7/297/97) เมื่อตั้งฟางเกิดขึ้นแก่สงฆ์ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตตั้งฟาง” (วิ.จ. (ไทย) 7/297/97)

ในเวลานั้นพวกภิกษุฉัพพัคคีย์ได้นอนบนเตียงสูง คนทั้งหลายเดินเที่ยวชมวิหาร เห็นจึงตำหนิประณาม โพนทนาว่าเหมือนคฤหัสถ์ผู้บริโศกคาม ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูล พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงนอนบนเตียงสูง รูปใดนอน ต้องอาบัติทุกกฏ” (วิ.จ. (ไทย) 7/297/97) แต่เกิดมีภิกษุรูปหนึ่งนอนบนเตียงต่ำแล้วถูกงูกัด ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูล พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตไม้หนุนเท้าเตียง” (วิ.จ. (ไทย) 7/297/97) สมัยนั้น พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ใช้ไม้หนุนเท้าเตียงสูง สลักติดกับไม้หนุนเท้าเตียง คนทั้งหลายเดินเที่ยวชมวิหารเห็นจึงตำหนิ ประณาม โพนทนาว่าเหมือนคฤหัสถ์ผู้บริโศกคาม ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูล พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุไม่พึงใช้ไม้หนุนเท้าเตียงสูง รูปใดใช้ ต้องอาบัติทุกกฏ ภิกษุ

ทั้งหลาย เรานุญาตไม้หนุนเท้าเตียงสูง 8 นิ้วเป็นอย่างมาก” (วิ.จ. (ไทย) 7/297/98)

4.3.16 อนุญาตให้มีฟูกที่นอนประเภทต่างๆ

สมัยที่มีมหรสพบนยอดเขาในกรุงราชคฤห์ คนทั้งหลายจัดฟูก 5 ชนิดไว้สำหรับมหาอำมาตย์ คือ ฟูกขนสัตว์ ฟูกผ้า ฟูกเปลือกไม้ ฟูกหญ้า ฟูกใบไม้ ครั้นมหรสพเลิกแล้ว เขาได้ถอดเอาบล็อกฟูกไป ภิกษุทั้งหลายเห็นขนสัตว์ ท่อนผ้า เปลือกไม้ หญ้าและใบไม้เป็นจำนวนมากที่เขาทิ้งไว้ในที่เล่นมหรสพ จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูล พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรานุญาตฟูก 5 ชนิด คือ ฟูกขนสัตว์ ฟูกผ้า ฟูกเปลือกไม้ ฟูกหญ้า ฟูกใบไม้” (วิ.จ. (ไทย) 7/297/99) ต่อมาท่อนผ้าสำหรับใช้สอยประจำเสนาสนะเกิดขึ้นแก่สงฆ์ ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูล พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรานุญาตให้หุ้มฟูกด้วยผ้า” (วิ.จ. (ไทย) 7/297/99)

ภิกษุทั้งหลายจึงปูฟูกบนเตียง และบนตั่ง ไม่นานฟูกก็ขาด ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูล พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรานุญาตเตียงหุ้มด้วยฟูก ตั่งหุ้มด้วยฟูก” (วิ.จ. (ไทย) 7/297/99) ต่อมาทรงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรานุญาตให้ใช้ผ้ารองปูพื้น แล้วหุ้มฟูก” (วิ.จ. (ไทย) 7/297/99) ต่อมา มีโจรได้ขโมยผ้าหุ้มฟูกลักเอาไป ฯลฯ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรานุญาตให้ใช้เชียนแต้ม” (วิ.จ. (ไทย) 7/297/99) โจรก็ยังลักเอาไปอีก ฯลฯ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรานุญาตให้ทำตำหนิไว้” (วิ.จ. (ไทย) 7/297/99) ถึงอย่างนั้นก็ยังลักเอาไปอีก ฯลฯ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรานุญาตให้ตำหนิด้วยนิ้วมือไว้” (วิ.จ. (ไทย) 7/298/100)

4.3.17 อนุญาตให้มีหมอนประเภทต่างๆ

เมื่อปุยนุ่นเกิดขึ้นแก่พระภิกษุสงฆ์ พระผู้มีพระภาคจึงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้สานนุ่นแล้วทำเป็นหมอน ปุยนุ่นมี 3 ชนิด คือ นุ่นจากต้นไม้ นุ่นจากเถาวัลย์ นุ่นจากหญ้า” หมอนนุ่นจึงถูกบัญญัติให้ใช้ได้ (วิ.จ. (ไทย) 7/297/98-99) ในเวลานั้น พวกภิกษุฉัพคศิรัก็ใช้หมอนยาวขนาดกึ่งกาย (ยาวครึ่งลำตัวคน) คนทั้งหลายเดินเที่ยวชมวิหารเห็น จึงตำหนิ ประณาม โพนทนาว่า เหมือนคฤหัสถ์ผู้บริโศคกาม ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงใช้หมอนยาวขนาดกึ่งกาย รูปใดใช้ต้องอาบัติทุกกฏ ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ทำหมอนพอเหมาะกับศีระะ” (วิ.จ. (ไทย) 7/297/99)

4.3.18 อนุญาตให้มีม้านั่งประเภทต่างๆ

สมัยนั้น ม้านั่งสี่เหลี่ยม เกิดขึ้นแก่สงฆ์ ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูล พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตม้านั่งสี่เหลี่ยม” (วิ.จ. (ไทย) 7/297/97-98) ม้านั่งสี่เหลี่ยมสูงเกิดขึ้นแก่สงฆ์ ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูล พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตม้านั่งสี่เหลี่ยมสูง” (วิ.จ. (ไทย) 7/297/97-98) ม้านั่งสี่เหลี่ยมสูงมีพนัก 3 ด้าน เกิดขึ้นแก่สงฆ์ ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูล พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตม้านั่งสี่เหลี่ยมสูงมีพนัก 3 ด้าน” (วิ.จ. (ไทย) 7/297/97-98) ม้านั่งสี่เหลี่ยมมีพนัก 3 ด้านชนิดสูง เกิดขึ้นแก่สงฆ์ ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูล พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตม้านั่งสี่เหลี่ยมมีพนัก 3 ด้านชนิดสูง” (วิ.จ. (ไทย) 7/297/97-98)

วิหารที่มีขึ้นครั้งแรกในพระพุทธศาสนาเป็นเรือนไม้ไผ่ หลังคาจั่ว ต่อมาจึงมีวิหารดิน และวิหารอิฐ และพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้มีการปรับปรุงวิหารตามเหตุตามปัจจัยที่เกิดขึ้น แบ่งได้เป็น

การอนุญาตให้มีการปรับปรุงตัวอาคารทั้งด้านในและด้านนอกวิหาร ได้แก่ อนุญาตให้มีบานประตูและสลักเปิดปิด สามารถเปลี่ยนหลังจากจากหลังคาหย้าเป็นหลังคาดิน ให้มีบานหน้าต่างและม่านหน้าต่าง ให้มีระเบียง เฉลียง ลับแล และให้หน้ามุขมีหลังคา ให้มีเพดานวิหาร ให้ทาสีผนังวิหาร ได้แก่ สีขาว สีดำ และสีเหลือง ให้ทาพื้นวิหารด้วยสีด้า ให้ทำแผงกันเสาฝาผนัง ให้มีการตกแต่งผนังด้วยลายดอกไม้ เถาวัลย์ ฟันมังกร ดอกจอก ให้มีการกั้นห้องด้านในวิหารสามารถให้ยกพื้นวิหารให้สูงพร้อมให้มีบันไดและราวจับด้านหน้า และให้มีรั้วกั้น

การอนุญาตให้มีเครื่องใช้ภายในวิหาร ได้แก่ ราวตากจีวร ไม้แขวน เตียงตั้ง พุกที่นอน หมอน และม้านั่ง เป็นต้น

จุดประสงค์ของการสร้างวิหารและการที่ทรงอนุญาตสิ่งต่างๆ ในวิหารนั้น เพื่อการป้องกันอันตรายจากสัตว์ต่างๆ ที่จะเข้ามาในวิหาร รวมถึงภัยจากมนุษย์ที่อาจเกิดขึ้นได้กับพระภิกษุผู้ที่อยู่ในวิหาร

5. อภิปรายผล

ความหมายของวิหารในพระไตรปิฎกต่างออกไปจากวิหารในปัจจุบันที่ผู้คนทั่วไปเข้าใจว่าหมายถึง ที่ประดิษฐานพระพุทธรูปและใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา ระหว่างพระสงฆ์กับพุทธศาสนิกชนเท่านั้น ในพระไตรปิฎกวิหารหมายถึงที่อยู่ของบุคคลต่างๆ ที่อยู่ของธรรม เจริญอันเป็นที่ประดิษฐานพระบรมธาตุ และวัด แต่ไม่มีการใช้ในความหมายของการเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งในอดีตอาจทำขึ้นในบริเวณศาลาหรือที่โล่งใต้ต้นไม้ เป็นต้น

วิหารในปัจจุบันที่อธิบายว่าใช้เป็นสถานที่ประดิษฐานพระพุทธรูปนั้น คงถูกใช้ในความหมายของการให้พระพุทธรูปอันเป็นตัวแทนของพระพุทธรูปเจ้าเป็นประธานในการประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา ไม่ได้หมายถึงการเป็นที่ประทับของพระพุทธรูปเจ้าหรือมูลคันธกุฎี และวิหารอันเป็นที่อยู่ของสงฆ์ก็เรียกกันในปัจจุบันว่ากุฎี ตั้งอยู่แยกออกไปจากวิหาร

ดังนั้นในพจนานุกรมจึงให้ความหมายของวิหารรวมกันทั้งความหมายที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและความหมายตามความเข้าใจของคนปัจจุบัน หมายถึงที่อยู่ของพระสงฆ์ตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก และให้ความหมายว่าเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปตามการใช้งานในปัจจุบัน

สำหรับลักษณะวิหาร เดิมเป็นอาคารชั่วคราวสร้างด้วยไม้ไผ่ หลังคาจั่วมุงหญ้า และพระพุทธรูปเจ้าได้แสดงพุทธานุญาตให้มีการปรับปรุงวิหารตามเหตุปัจจัยที่เกิดขึ้น โดยมุ่งเน้นประโยชน์ของผู้ที่อยู่อาศัยเป็นหลัก คือ เพื่อป้องกันอันตรายที่อาจเกิดขึ้นได้จากสัตว์หรือมนุษย์ แต่ก็ยังเป็นไปในความหมายของการเป็นที่อยู่อาศัยของสงฆ์ ไม่ได้หมายถึงการเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรม

นัยของการเป็นที่อยู่อาศัยกับนัยของการเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมนั้น มีความแตกต่างกัน อย่างน้อยก็ในแง่ประโยชน์การใช้งาน รวมถึงการประดับตกแต่ง เพราะการเป็นที่อยู่นั้น ถูกสร้างขึ้นเพื่อการพักผ่อนเป็นส่วนตัว จึงไม่จำเป็นต้องประดับตกแต่งให้สวยงามมากนักก็ได้ เพียงเพื่อป้องกันอันตรายจากภัยต่างๆ ได้ ก็นับเป็นวิหารที่ใช้ได้แล้ว แต่หากเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมที่มีผู้คนมาใช้งานจำนวนมาก ก็อาจมีความจำเป็นที่ต้องตกแต่งให้ดูงดงามเป็นพิเศษ เหตุนี้วิหารในสมัยปัจจุบันจึงเป็นสถานที่อันแสดงฝีมือเชิงช่างประเภทต่างๆ ที่ใช้ในการประดับตกแต่งวิหารให้โดดเด่น มีความงดงาม เหมาะสมกับการเป็นสถานที่อันมีพระพุทธรูปเจ้าเป็นประธานในการประกอบพิธีกรรม

6. องค์ความรู้จากงานวิจัย

มูลเหตุแห่งการสร้างวิหารในที่ปรากฏในพระไตรปิฎก คือ การที่เศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์เกิดความเลื่อมใสในกิริยาของพระภิกษุที่อาศัยในป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าช้า ที่แจ้ง และลอมฟาง จึงปรารถนาจะสร้างวิหารให้เป็นที่อยู่อาศัยของเหล่าพระภิกษุ วิหาร 60 หลังนี้ จึงเป็นวิหารกลุ่มแรกที่สร้างไว้ในพระพุทธศาสนา

ความหมายของวิหารในพระไตรปิฎก คือ เรือนที่อยู่อาศัยของภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก หรือโยกษ ก็ได้ ทั้งจะอยู่อาศัยคนเดียวหรือเป็นหมู่คณะก็เรียกวิหาร ส่วนเรือนที่อยู่อาศัยของพระพุทธเจ้าเรียกคันธกุฎี นอกจากนี้วิหารยังหมายถึงวัด ปรากฏชื่อวัดจำนวน 12 แห่งในพระไตรปิฎก หมายถึงที่อยู่ของธรรม และหมายถึงเจดีย์ ภายหลังพระพุทธเจ้าก็ทรงอนุญาตให้ใช้วิหารที่เป็นเรือนที่อยู่อาศัยของสงฆ์ให้เป็นอุโบสถ กับปิยภูมิ (ครัว) และเรือนคลัง (ห้องเก็บของ) ได้

ลักษณะวิหารเมื่อแรกสร้างเป็นเรือนไม้ไผ่ หลังคาจั่วมุงหญ้า ภายหลังมีการปรับปรุงตามพุทธานุญาต เช่น อนุญาตให้มีประตู หน้าต่าง บันได รั้ว สามารถทานั่งสีขาวหรือสีเหลือง ทาพื้นสีดำ ภายในวิหาร อนุญาตให้ใส่เพดานได้ ให้มีการแบ่งพื้นที่ด้านในเป็นห้อง ให้เขียนลายดอกไม้ ลายเถาวัลย์ ลายพินมังกร ลายดอกจอกได้ อนุญาตราวสำหรับยึด อนุญาตราวจิ๋ว สายระเดียงในวิหาร และอนุญาตไม้หรือเตี้ยสำหรับแขวนสิ่งของ ไม้รูปงาช้าง เตียง ตั่ง แก้อ้อ พุก หมอน และสามารถถมพื้นให้สูงขึ้นได้หากน้ำท่วมเข้ามาในวิหาร เป็นต้น

ทั้งนี้การสร้างวิหารที่เป็นเรือนที่อยู่อาศัยของพระภิกษุนั้น เกิดขึ้นเนื่องจากจุดประสงค์เพื่อป้องกันอันตรายจากสัตว์ร้าย ความร้อน ความหนาว เพื่อให้พระภิกษุได้หลีกเลี่ยงอยู่ เพื่อความสุข เพื่อการเพ่งพินิจ และเพื่อการเห็นแจ้งของพระภิกษุ

7. บทสรุป

ความหมายดั้งเดิมของคำว่าวิหาร หมายถึง ที่อยู่อาศัยของบุคคลและคณะบุคคล ที่อยู่ของธรรม เจตีย์ ในกรณีความหมายของที่อยู่ของพระภิกษุในพระไตรปิฎก กล่าวถึงการสร้างวิหารครั้งแรก โดยมีลักษณะเป็นมีลักษณะเป็นเรือนไม้ไผ่ หลังคาหญ้าคา มุงด้วยหญ้า มีฝา 3 ด้าน ไม่มีประตู มีประโยชน์เพื่อการอยู่อาศัยให้พ้นจากภัยต่างๆ และใช้เป็นสถานที่ในการปฏิบัติธรรม ภายหลังการอยู่อาศัยทำให้พระภิกษุประสบปัญหาต่างๆ จึงไปเรียนขออนุญาตเพิ่มเติมองค์ประกอบต่างๆ ทั้งภายในภายนอกวิหาร เช่น การสร้างประตู หน้าต่าง การทาสี การเขียนลวดลาย การมีตั้ง เตียง รวยีต หรือราวตากจีวร เป็นต้น แต่ทั้งหมดก็เพื่อความจำเป็นอยู่ที่เอื้อประโยชน์ในการป้องกันตนเองจากภัยต่างๆ ได้ดีขึ้นและไม่เบียดเบียนสัตว์ต่างๆ แต่ไม่ได้มีความหมายในการเป็นอาคารสถานที่ซึ่งใช้ประดิษฐานพระพุทธรูปและใช้ประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาระหว่างพระสงฆ์กับพุทธศาสนิกชนอย่างที่เราเข้าใจกันในปัจจุบัน

เอกสารอ้างอิง

- บุญสืบ อินสาร. (2555). *พจนานุกรมบาลี-ไทย ธรรมบท ภาค 1-4*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด.
- พระคัมภีร์อุปัฏฐก ตำนานว่าด้วยการสร้างพระสถูปเจตีย์*. (2511). กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- พระพุทธโฆสจารย์. (2547). *จตุตถสมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัย จุลวรรค วรรคมนา*. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระมหาไพฑูริย์ วิบุโล (เลิศฤทธิ์ธนะกุล). (2551). *การศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับ*

เสนาสนะในพระพุทธศาสนา. (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต,
บัณฑิตวิทยาลัย สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย).

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 :
เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธี
มหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554. กรุงเทพฯ:
ราชบัณฑิตยสถาน.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2538). พุทธประวัติ เล่ม 2.
กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

อุดม รุ่งเรืองศรี. (2525). ไตรภูมิ (ไตรภูมิฉบับลานนา). เชียงใหม่: หน่วยส่งเสริม
ศิลปศึกษาและวัฒนธรรมลานนา คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.